

Steluța PESTREA SUCIU

„FRIZE” – O PRIMĂ REVISTĂ BRAȘOVEANĂ DESCHISĂ SPRE MODERNISM

Peisajul revuistic brașovean în primele decenii ale secolului trecut era colorat de câteva reviste, fiecare cu însemnătatea ei în istoria culturii, nu numai locale, și importante pentru cunoșterea atmosferei epocii.

Revista „Frize”, cu o atitudine specială, a avut o viață relativ scurtă, din martie 1934 până în iunie-iulie 1935. Subtitlul „Revistă lunară de literatură și cronică” definește orientarea publicației conduse de Nicolae Cantonieru, Mihai Chirnoagă și Aurel Marin. Sarcinile secretarului de redacție, adăugăm noi, erau acoperite de liceanul șagunist Ștefan Baciu. Redacția și administrația, inițial, s-au aflat pe str. De Mijloc nr. 24A din Brașov, în locuința lui Aurel Marin. De la 1 iunie 1934, odată cu apariția numărului 4 al revistei, Aurel Marin părăsește redacția, obligată astfel să se mute pe str. Lungă nr. 160. Până la încetarea apariției, echipa redacțională va fi alcătuită din Nicolae Cantonieru și Emanoil Radian (pseudonimul lui Mihai Chirnoagă). Ștefan Baciu va rămâne pe aceeași poziție. Structura revistei corespunde subtitlului: deschiderea publicației se face sub semnul poeziei; urmează apoi pagini de proză și poezie, iar în final, două rubrici: „Cronică” și „Note”.

Într-o tipologie a revistelor, „Frize” ar putea fi încadrată în categoria celor fără un program inițial bine stabilit. În nr. 10 din 1934, ultimul din an, găsim două articole interesante prin conținut care, puse cap la cap, completându-se reciproc, au darul, pe de o parte, să suplinească articolul-program, iar pe de altă parte, „să ia temperatura” activității publicistice din țară. La rubrica „Note”, în cele câteva considerații concise (fără a fi consemnat autorul) privind viața „Frizelor” în anul care tocmai se încheia, citim: „*Porniți fără programe vaste pe care să nu le putem înfăptui (lansate numai spre uimirea naivilor) am considerat că revista înseamnă răsăritul iar nu apusul unei cariere literare și ne-am pus în slujba unui tineret hulit și pe nedrept ignorat, pe care în de curând începuta noastră carieră literară, l-am văzut distrugându-i-se manuscrisele mișcătoare ori trimiteându-i-se la closet reviste scoase cu sacrificiu banului sustras covrigului de dimineață*”¹. O primă constatare: avem de-a face cu o publicație juvenilă care, se va vedea, a unit „pe tinerii scriitori din toate colțurile românismului”. Nu e vorba de o grupare literară ferm constituită, ci mai degrabă de tineri aflați într-un moment de efervescență care nu s-au înregimentat „unei anumite școli literare împărțind munca colaboratorilor doar în literatură bună și literatură proastă”, știind să se sustragă „unei mentalități provinciale îmbâcsite, ce confundă arta cu morală, politica, interesele familiare ale buzunarului”². Fronza tinereții generează proclamarea cu ostentație a ruperii unor legături cu trecutul, o atitudine de revoltă morală și estetică: „*Va trebui însă adâncită acea luptă necruțătoare ce-am angajat-o cu hienele literare și continuată curățarea buboiului până la straturile sângerânde, din convingerea că generația noastră spirituală, ce stă la o frângere de drum istorică, este indicată să lichideze și cu toți escrocii, profitorii și proxeneții literari*”³. Declarațiile definesc condiția revistei: fără a reprezenta vreuna dintre tendințele artistice, este, totuși, vrând-nevrând, rodul împrejurărilor literare ale vremii. Satisfacția redactorilor vine din aprecierile acelora care scriu despre revistă. În schimb, „Convorbiri literare”, numită ironic „*revistă bătrână și scumpă ca o cocotă îngâmfată*”, este pusă la colț pentru aprecierea făcută „Frizelor” ca fiind o revistă de avangardă. Supărarea nu-și are temei, deoarece unii colaboratori au cochetat cu avangardismul, chiar au cultivat prietenii cu poeți reprezentativi ai acestei mișcări literare.

¹ „Frize”, Brașov, an I, 1934, nr.10, p. 12.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

Revista „Frize” stă sub semnul „eclectismului”, neafiliată unei ideologii estetice, deschisă spre orice stil sau opinie, al cărei criteriu este „junețea”, promovarea unor scriitori indiferent de talent. Acest mod de a percepe rostul publicației se sprijină și pe independența ei față de grupările politice ale vremii. La rubrica „Cronică”, în articolul *Reviste și moravuri literare în anul 1934*, semnat de Emanoil Radian (nimeni altul decât Mihai Chirnoagă), același bilanț de sfârșit de an al publicațiilor, același ton contestatar față de o presă prea puțin deschisă ideii de noutate. În schimb, în opinia sa, „Revista Fundațiilor Regale” de sub actuala conducere a lui Camil Petrescu pare a fi „cea mai bună revistă care s-a scris și se scrie în limba românească”⁴. Și revista „Azi” se bucură „de simpatia nelimitată a tinerilor”, considerată deocamdată „un ideal spre care să navigăm cu elanurile noastre albe și să nu ne lovim de mediocrizarea ei prea timpurie”⁵. Prietenie este arătată revistei „Vremea”, în care „faptul literar este la mare cinste”, care adună în paginile sale „ce este mai select și elevat”. Semnatarul articolului aruncă și el săgeți asupra „Convorbirilor literare”, a cărei atitudine față de tinerii colaboratori îl contrariază. După câteva numere în care revista a cunoscut „o transfuzie de viață nouă, asigurându-și colaborarea frunțașilor noii generații”, s-a revenit la o revistă „anchilozată, pergamentoasă, în care fosilele unei culturi se încăpățânează să rămână în acest domeniu cu mentalitatea anului 1910”⁶. Iată motivul pentru care „tinerii s-au retras fără explicații și fără scandal”. În aceeași parte a baricadei se află revista „Ramuri” de la Craiova, care „suferă de debilitate”. Fiind o revistă postsemănătoristă, nu avea legătură cu ideile novatoare ale tinerilor condeieri afiliați „Frizelor”. După locul apariției, revistele sunt împărțite în *bucureștene* și *provinciale*. Un „of” exprimat pe ton ritos: tinerii onești din provincie nu pot ajunge la publicațiile din capitală (visul oricărui scriitor provincial) din cauza mentalității „capșiste”, „de moravuri detestabile”, care bânuie lumea scriitoricească. După opinia malițioasă a semnatarului articolului, sunt și tineri scriitori care au adoptat „tehnica periatului”. Printre cei care se complac a fi adulți este arătat cu degetul Zaharia Stancu, mai ales pentru volumul tradus din Esenin, „*deși i s-a contestat paternitatea traducerii*”. O cronică din luna iunie la volumul amintit, semnată N. K. (Nicolae Cantonieru) – în care aprecierile sunt mai mult decât favorabile: „*Credem că d. Z. S. s-a apropiat îndeajuns de ceea ce este specific în arta lui Esenin (...). Considerăm că meritul traducătorului este cu atât mai mare, cu cât nu s-a rezumat la o tălmăcire rece, ci a putut reda însăși sensul acestor confesiuni*”⁷ –, demonstrează inconsecvența în atitudine, practic delimitarea de afirmațiile colegului de redacție M. Chirnoagă. Ar fi o explicație: libertatea exprimării opiniilor, principiu de bază de la care au pornit întemeietorii revistei. Cât privește *Antologia poezilor tineri* a aceluiași Zaharia Stancu, în calitate de antologator, i se reproșează subiectivismul, criteriul selecției fiind „*fructul prietenilor*”, nicidecum cel valoric. Un alt „regizor” în ale presei este I. Valerian, care conduce „*gloaba cu numele de «Viața literară»*”⁸. *Ce a declanșat supărarea criticului brașovean, tonul cu accente exagerate?* Mai mult ca sigur articolul-program al revistei bucureștene, semnat de G. Murnu și I. Valerian, în care se afirmă: „*Literatura românească de azi, ridicată de o mică parte din reprezentanții ei la rangul de mare literatură, dar coborâtă de cei mai mulți la nivelul de diletantism periculos are nevoie de o temeinică orientare*”⁹. Pe de o parte, tinerii grupați în jurul „Frizelor” s-au simțit lezați în demnitate, iar pe de altă parte, „orientarea” de la *centru*, adică din capitală, le repugnă. Nici revistele provinciale nu scapă de critică, deoarece s-au contaminat de dezbinare, primând interesul. Ideile expuse se găsesc vehiculate în alte articole, pe care redactorii le doreau de opinie. În aceeași sferă a considerațiilor generale privind mersul literaturii se înscrie și articolul de la rubrica

⁴ *Ibidem*, p. 8.

⁵ *Ibidem*, p. 9.

⁶ *Ibidem*, p. 8.

⁷ *Ibidem*, nr. 4/1934, pp. 10-11.

⁸ *Ibidem*, nr. 10/1934, p. 9.

⁹ „Viața literară”, 1926, nr. 1, p. 1.

„Note”, *Exerciții pentru călcarea inimii*¹⁰, fără semnătură, dar mai mult ca sigur că, prin argumente, îi aparține lui Mihai Chirnoagă. După ce se afirmă că „revista «Frize» se ridică modest, dar impunător, fără comitete și comiții, fără subvenții și fără maeștri mari ori mici”¹¹, deci cu totală independență financiară, atacul este îndreptat împotriva câtorva scriitori brașoveni, Cincinat Pavelescu, Ion Focșăneanu, Ion Al. Bran-Lemeny, și amendată lipsa de informație a unor gazetari din București privind mersul literaturii în provincie, implicit și în Brașov.

Prin atitudine, „Frize” și-a creat dușmani. Cel mai înverșunat a fost profesorul sibian Pimen Constantinescu, care a dus o campanie de presă contra revistei, cerând chiar interzicerea publicației. Scandalul s-a mutat pe câmpul *de luptă*, ajungând de notorietate. Denigratorul este provocat la duel de Mihai Chirnoagă. Ultimul, fiind ofițer activ, este pedepsit pentru un asemenea act de bravură, fiind acuzat și de promovarea literaturii subversive. I se interzice să semneze în presă cu numele său, așa că apelează la pseudonimul Emanoil Radian. În ultimul număr din 1935 apare un articol nesemnat, *Protest contra lichelii culturale (licheaua fiind Pimen Constantinescu)*, din care țâșnește revolta redactorilor față de acest „specimen”. Atitudine față de vehemența lui Pimen Constantinescu va lua și M. Blecher într-o scrisoare expediată din Roman redacției și publicată în „Frize”: „*Întâmplarea odioasă și abjecta delațiune a cărei victimă este prietenul nostru Chirnoagă nu pot decât să mă revolte profund. Procedeele polițienești în general și mai ales în literatură trebuiesc înfierate cu toată scârba ce-o inspiră. Transmiteți-i prietenului nostru toată simpatia mea și primește te rog asigurarea celor mai bune sentimente*”¹².

Nefiind o revistă de promovare a unei ideologii literare, „Frize” prezintă pasager preocupări de estetică și istorie literară. În articolul *Între modernism și tradiționalism*¹³, semnat de N. Cantonieru, aflăm câteva considerații fără prea multă consistență, temperat exprimate, despre cele două concepte care suscitau discuții în presa literară. După propria părere, ele pot coabita, mai ales că termenii nu erau suficient înțeleși. De asemenea, susține depășirea lirismului subiectiv al secolului al XIX-lea, înnoirea mijloacelor de expresie, introducerea în sfera de inspirație a realităților „*pe care civilizația noastră ni le aruncă la picioare*”¹⁴. Combate pesimismul literaturii, cu toate că sesizează o „*tradiție a progresului*”, exemplificat de prestigiul „Junimii”. În ciuda pledoariei pentru modernism, găsim și rezerve față de „extravaganța” unor reviste: „... *suntem contra unui exces de ininteligibil și scabros tip «Unu»*”¹⁵. Finalul – „*Tânjim după o continuă asimilare a mijloacelor de împrăștiere ce ne vor duce sigur spre crearea unei mari literaturi, tinzând la integrarea ei în linia operelor literare*”¹⁶ – pledează pentru o literatură nouă, atât ca inspirație, cât și ca modalitate artistică, vizând prin aceasta ieșirea din anonim.

„Frize” nu prezintă în mod expres preocupări de critică literară. În mare măsură, aceasta ia forma unor recenzii de actualitate literară, unele conjuncturale. În privința calității, sunt mai mult fulgurante aprecieri. Sunt recenzați, pe lângă colaboratorii revistei, mai ales cei tineri, și câțiva scriitori afirmați cu care recenzenții au afinitați. Din prima categorie se bucura de atenție Traian Chelaru cu volumul *Exod*, Theodor Constantin cu *Stanțe pentru nemurirea altora*, E. Ar. Zaharia cu *Minois* sau Teofil Lianu cu *Cer valah*. Ne atrage atenția lipsa de dogmatism estetic în receptarea noutăților literare și tonul critic. Despre romanul lui B. Jordan, *Vitrina cu păpuși de porțelan*, Aurel Marin notează: „*În cartea aceasta însă unele influențe prea evidente ar putea lipsi împreună cu o întreagă serie de amănunte ce ar putea de asemenea să fie înlăturate având în vedere bogăția de notații personale ce*

¹⁰ „Frize”, nr. 9/1934, p. 9.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, an II, 1935, nr. 6, p. 2.

¹³ *Ibidem*, nr. 2/1934, p. 2.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 3.

abundă în toată cartea”¹⁷. Unele recenzii sunt inabil redactate. De dragul spiritului critic, ambiguitatea în exprimare ridică semne de întrebare, ca această afirmație a lui Aurel Marin despre volumul de poezii *Întrebare de stele*, semnat de Victor Stoe: „*Poezia sa minoră, dar de subtile nuanțe prezintă frumuseți noi în poetica românească*”¹⁸. Cât privește romanul lui Petru Bellu *Apărarea are cuvântul*, un succes de librărie la vremea apariției, aprecierile critice sunt exacte. Este relevant „*tragicul de esență inferioară gen 15 lei*” și amendată lipsa de imaginație care involuntar duce la „*lipsa de efect artistic*”¹⁹. În schimb, despre volumul lui Tristan Tzara *Primele poeme urmate de Insurecția de la Zurich*, prezentat de Sașa Pană, numai cuvinte apreciative: „*Poemele d. Tristan Tzara au mare preț. Întâi pentru că au frumusețea simplității sentimentelor, o frumusețe primitivă, apoi pentru că ele formează fundalul pe care s-a ridicat o întreagă poezie așa-zisă modernă. Embrionar găsim în «poeme» toate tendințele acestei poezii*”²⁰. Sunt afirmații de recunoaștere a lui Tristan Tzara ca promotor al poeziei moderne. Un scurt comentariu despre volumul de versuri *Corp transparent* de M. Blecher semnează Mihai Chirnoagă, din care cităm: „*Întâi o mărturisire personală. Sunt mulțumit că mă aflu printre cei dintâi care scriu despre M. Blecher, acest poet cu multiple rezonanțe, nerealizat desigur, fiindcă claviatura sa urcă toate scările lirice și escamotează cu frumoase realizări, atât curentul tradiționalist precum și extrema cealaltă*”²¹. În tot cazul, M. Blecher a fost cultivat de tinerii grupați în jurul „Frizelor”, fiind asimilat cu un simbol al poeziei moderne eliberate de influențe învechite cu priză încă la unii intelectuali brașoveni. Șederea sa la Brașov pentru câteva luni era comentată cu însuflețire în „Frize”: „*(...) L-am găsit aici, la Brașov, prăbușit în labirintul sufletului său, ca într-o mare de satisfacții, înfrângeri și victorii proustiene, de care-l apropie boala care generează geniul. Revista «Frize» se va onora, în numărul viitor, să-i publice o schiță. Anul acesta își deschide porțile larg pentru intrarea unui mare talent. Scriitori, însemnați-i numele! El se numește simplu M. Blecher*”²².

Literatura publicată în paginile revistei confirmă cele afirmate anterior: antrenarea tinerilor scriitori prin deschidere spre toate provinciile românești. Cum nu ne putem opri în amănunt la fiecare dintre autorii publicați, menționăm doar câteva aspecte care ni se par mai interesante. Poezia a fost cultivată cu insistență, dovadă că nr. 4 din iunie 1934 al „Frizelor” este dedicat în întregime liricii. Deschiderea se face cu un scurt argument, intitulat *Pentru poem*: „*Revuistica românească prezintă o impresionantă floră poetică. (Diletanții, acești minunați purtători de făclii, ca în toate timpurile și de toată mâna, îngroașa stihuirea adâncă a celor chemați). Abundența lirică din ultima vreme, însă, este născută sub dublul semn al evoluției și al diluării. Avem oroare de o întreagă producție poetică provincială, fără orizonturi, de un sentimentalism efitimian când nu e de un modernism plat, incoerent*”²³. Model de revistă pentru tinerii brașoveni sunt „Biletele de papagal”, „*un creuzot în care se amestecau substanțe extrem de variate, pentru a realiza o cerință, e adevărat elementară a artei, a cuprinde o întreagă spiritualitate, a îngloba specificul românesc în poezie, într-o epocă*”²⁴. În primitoarele pagini ale revistei, pe lângă poeții brașoveni Ștefan Baciș și Aurel Marin, îi găsim și pe Vladimir Cavarnali, Pavel Nedelcu, Al. Călinescu, Th. Scarlat, Traian Chelaru, Constantin Salcia, Teofil Lianu, Iulian Vesper, Silviu Roda, M. Streinul, Ovid Caledoniu, unii membri ai grupării bucovinene din jurul revistei „Iconar”. Sensibili la influențe, poeții la care ne referim permit să se întrezărească traiectoriile esențiale ale sensibilității specifice timpului. Abordarea directă a modernismului, fără a avea clar termenul, nu are rezultatul scontat, producțiile literare fiind în multe

¹⁷ *Ibidem*, nr. 3/1934, p. 11.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 4/1934, p. 10.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 9/1934, p. 8.

²⁰ *Ibidem*, nr. 4/1934, p. 10.

²¹ *Ibidem*, nr. 6-7/1934, p. 10.

²² *Ibidem*, nr. 5/1934, p. 12.

²³ *Ibidem*, nr. 4/1934, p. 1.

²⁴ *Ibidem*.

cazuri un melanj de modernism (cu toate variantele sale) și folclorism. Așa se face că valoarea unor colaboratori, unii uitați, este pusă sub semnul întrebării. În ceea ce privește proza, semnată de M. Chirnoagă și N. Cantonieru, rar B. Jordan, dihotomia tradiționalism – modernism este vizibilă prin identificarea celor două orientări, una cu rădăcină în semănătorism, cu evoluție spre un realism al observației psihologice, cealaltă, atașată simbolismului.

Redactorii erau preocupați să facă din „Frize” o revistă de ținută. Numai cu aceste semnături nu se putea intra în circuitul publicațiilor cu oarecare răsunset. În această situație, se apelează la colaboratori deja impuși în plan literar, prieteni ai revistei. Găsim numele Elenei Fargo, și al lui Geo Bogza cu două poezii: *De vorbă cu M. Blecher* și *Orașe tristeți*. Este publicat avangardistul Sașa Pană. După cum fusese anunțat, M. Blecher apare cu proza *Ix – Mix – Fix*. Nu lipsește nici simbolistul Mircea Pavelescu, nepotul lui Cincinat Pavelescu.

Cele câteva traduceri din consacrații Paul Valéry și Apollinaire, dar și din Nicolae Rainov, Pierre Unik, Shane Leslie – aceștia din urmă grupați sub titlul variabil *Poezie tânără/lirică modernă* –, dau imaginea totală a avântatei publicații brașovene.

« Frize », une revue moderniste de Brașov

Résumé

Même si elle a eu une brève existence, depuis le mois de mars 1934 jusqu'aux mois de juin-juillet 1935, la revue « Frize » (« Frises ») a marqué la vie culturelle de la ville de Brașov.

Ses rédacteurs ont encouragé la littérature moderne, en promouvant des jeunes écrivains de toutes les régions du pays. Avec un développé goût pour la fronde, la revue porte la marque de « l'éclectisme », non affiliée à aucune idéologie esthétique ou sociale-politique, ce qui explique son indépendance.

A part les débutants ou les écrivains du moment, dans les pages de la revue sont publiés aussi des écrivains consacrés, tels Geo Bogza, Elena Fargo, M. Blecher ou Sașa Pană.

Notre article est un premier essai d'évaluation esthétique et littéraire de la revue « Frize ».